

SANAL FİYAT (EKONOMİ) SORUNU:KIYMET, KRİZ, KARARSIZLIK (3K) ETKİSİ

VIRTUAL PRICE (ECONOMY) PROBLEM: THE EFFECTS OF VALUE, CRISIS AND INSTABILITY

Yrd.Doç.Dr. Barış AYTEKİN

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Kırklareli/Türkiye

ABSTRACT

Sanal fiyat (veya sanal ekonomi) sorunu, piyasa etkinliği amacı açısından önemli bir sorundur. Ekonomik hayatın bir anlamda dili olan fiyat mekanizması, ekonomik ajanların verdikleri kararlarda en önemli yönlendiricilerden biri olurken, piyasa dengesi açısından da önemli bir rol üstlenmektedir. Sanal fiyat sorunu ise, bu dengenin bozularak piyasa mekanizmasının başarısızlık durumunu göstermektedir. Bunun sonucunda dengeden sapma durumu ortaya çıkmakta ve kararsız bir denge oluşmaktadır. Fiyat balonlarının örnek olarak vurgulanabileceği bu durum, iktisadi ajanların yanlış karar alması, piyasalardaki etkinliğin kaybolması, reel aktivitenin volatilitésinin artması vb birçok soruna neden olabilmektedir. Diğer yandan birçok krizin ortaya çıkmasında da bu sorun önemli bir rol üstlenmektedir. Sonuçta krizler, değer yasasının ihlal edilmesine bir tepki olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın temel amacı sanal fiyat sorununun modern piyasaların ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamaya yöneliktir. Özellikle finansal piyasalar aracılığıyla, ekonomik faaliyetlerin toplumun kontrolü dışına çıkarak, reel ekonomiyi olumsuz etkilenmesi süreklilik kazanmıştır. Çalışma sonucunda bu sorunun ekonomiyi etkileme kanallarına dikkat çekilmiştir. Varlık fiyatlarında ortaya çıkan değer sorunu, iktisadi ajanlarda neden olduğu kararsızlık etkisi ve makroekonomik krizlerde üstlendiği rol reel ekonomiyi olumsuz etkileme kanalları olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal Fiyat Sorunu, Kriz, Politik İktisat, Değer Sorunu, Fiyat Balonları

ÖZ

The problem of virtual price (or virtual economy) is an important question in terms of market efficiency. The price mechanism, which is a language of economic life, plays an important role in the decisions given by economic agents and also in market equilibrium. The virtual price problem displays unstable equilibrium and the failure of the market mechanism. As a result, the deviation of balance forms the unstable equilibrium. In this respect, the price bubbles can present an example. This situation can lead to many problems, such as wrong decisions taken by economic agents, loss of effectiveness in the markets, increased volatility of real activity etc. On the other hand, this problem plays an important role in the emergence of many other crises. As a result, the crises can be regarded as a reaction to the violation of the law of value. The main aim of this study is to emphasize that the virtual price problem is an integral part of modern markets. Particularly, through financial markets, economic activities have become out of control of the society and the negative impact of the real economy has become continuous. As a result of the study, this problem has drawn attention to the channels of influencing the economy. The problem of value emerging in asset prices, the effect of uncertainty caused by economic agents, and the role that macroeconomic crises play in this respect, are emerging as channels for adverse effects on the real economy.

Keywords: Virtual Price Problem, Crisis, PoliticalEconomy, Value Problem, PriceBubbles

1. GİRİŞ

“Uzun vade kavramı olaylara bakışımızı yanlış yönlendirir. Çünkü uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız” Keynes

Ekonominin ‘sanallaşması’ sorunu, piyasa dengesizliğine vurgu yapmakta ve piyasalarda bir denge unsuru (aynı zamanda serbest piyasa düzeninin en önemli varsayımı) olarak kendisine vurgu yapılan “görünmez el”in etkinliğinin kaybolmasını da bir anlamda ifade etmektedir.

Bu noktada özellikle aktif varlıklar olarak ifade edilen ve değer sorunu açısından öne çıkan bazı araçlar bu sorunda önemli rol üstlenmektedir. Bu varlıklar ekonominin reel tarafında yer alan mal ve hizmet piyasaları ile işgücü piyasalarını da çeşitli kanallar aracılığıyla etkilemektedir.

Aktif fiyatlarındaki değer sorunu, Denктаş (2009:11)’in da vurguladığı gibi aktif varlıkların piyasa fiyatlarının, gerçekçi olmayan beklentiler sonucu ekonominin temelleriyle açıklanamayacak bir hızda değişmesi olarak tanımlanmaktadır. Burada aktif fiyatlarının kapsamı ekonomik birimlerin gelir elde edebilecekleri ya da ileride kâr elde etmek üzere satabilecekleri hisse senedi, tahvil, döviz gibi finansal aktiflerle ev, arsa ve emtia vb. fiziki kıymetleri ifade etmektedir.

Aktif varlıkların değer sorunundan söz ederken ‘değer’ kavramına da değinmek gerekir. Değer kavramı, ekonomide en temel tartışma alanlarından biri olmasına rağmen felsefi yanı ağır basan ve salt ekonomik terimlerle açıklanması güçlük çekilen bir kavram olmaktadır. Klasik iktisatçılar “değer” kavramını kullanım ve değişim değeri olarak ikiye ayırmıştır. Kullanım değeri faydadan kaynaklanmakta olup, bir insanın ihtiyacının karşılanması kullanım değerini belirleyen unsur olmaktadır. Değişim değeri ise kullanım değerinden bağımsız olarak başka bir malla değişim ölçüsünü veren bir kavram olmaktadır (Emiroğlu vd. 2006: 165).

Diğer yandan “değer” kavramının tam olarak ifade edilebilmesi özellikle finansal piyasalarda reel piyasalara göre çok daha fazla zorluk taşımaktadır. Mandelbrot (2005: 274)’in da vurguladığı gibi finans piyasalarında “değer” sınırlı bir değere sahiptir. Aktif fiyatlarında yaşanan artışlar; belirli iletim kanalları vasıtasıyla ekonominin temel parametrelerini etkilemekte, fiyat mekanizmasının bozulmasına, ekonomik birimlerin yanlış karar almasına ve reel aktivitenin volatilitésinin artmasına neden olabilmektedir.

Diğer yandan finansal piyasalar aynı zamanda makroekonomik sorunların da önemli bir adresi olmaktadır. Sanal fiyat sorununun üretimi yanında reel sektörde ekonomik dengesizlik unsuru da çoğu zaman finansal piyasalarda doğar.

Örneğin finans sektörünün gelir dağılımını bozucu etkisi ABD ‘de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. ABD’de bu sektörde ülkedeki toplam işçi sayısının yaklaşık %6’sı çalışmasına rağmen bu sektörde yurtiçi sanayilerinde ortaya çıkan toplam kârın %40’ı elde edilmektedir. 1960’ta ise bu sektörün ülke içinde üretilen kârdan aldığı pay %15 idi (Magdoff ve Yates; 2009: 62).

Sanal fiyat sorununun etkileri aslında oldukça çok sayıda alanda ortaya çıkmasına rağmen öncelikle bir kıymet (ya da değer) sorunu olması özelliğiyle öncelik taşır. Günümüz krizlerinde çoğu zaman finansal piyasalarda ortaya çıkan sorunlar dikkat çekmekte ve bu piyasalarda da dengesizlik sorunları çoğu zaman bir sanallaşmanın bir sonucu olmaktadır.

Bunun yanında ekonomiler için önemli bir belirleyici olarak beklentiler konusu finansal piyasalarda olduğu gibi reel piyasalarda da güçlü etkilere sahip olmaktadır. Beklentiler bileşeni bir anlamda ekonomik ajanların “kararsızlık etkisi” olarak vurgulanmalıdır.

Günümüz dünyasında değer sorunu özellikle finansal sermayenin etkisiyle değer-fiyat ilişkisinin bozulması problemiyle öne çıkmaktadır. Ancak reel piyasalarda ortaya çıkan sorunların, bu değer yasında ortaya çıkan problemlerle ilişkisi gözden kaçmaktadır.

Bu nedenle sanal fiyat sorununun sadece finansal piyasalarda değil mal ve hizmet piyasası, emek piyasası, üretim faktörleri piyasaları vb birçok alanda doğrudan ve dolaylı etkileri ortaya çıkmaktadır.

2. SANAL FİYAT SORUNUNUN ORTAYA ÇIKMA NEDENLERİ

Varlık fiyatlarındaki değer sorununun ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Gelecekteki fiyat hareketlerinden yararlanmak amacıyla gerçekleştirilen alım-satım ve saklama faaliyetlerini ifade eden spekülasyon olgusu bu sorunun ortaya çıkmasının en önemli nedeni olmaktadır. Spekülasyon olgusunun açıklanmasında ise beklentiler konusu özellikle önemli olup bu konu insan psikolojisi ile yakından ilgilidir.

17. Yüzyılda Hollanda’da yaşanan “Lale Çılgınlığı” gibi yakın dönemde ABD’de yaşanan konut fiyat köpüğü varlık fiyatlarındaki değer sorunu açısından iki önemli örnek olmaktadır. Konu fiyat köpüğünün sönüşü, ardından yaşanan likidite krizi ve etkileri halen devam eden şiddetli ve global bir ekonomikdaralmanın baş göstermesi; bu çok-disiplinli araştırma alanının, gerek politika yapımcılarının gerekse akademisyenlerin ilgi odağı olmasına sebep olmuştur (Denktaş, 2009:14).

2008’deki küresel krizi de ABD ve İngiltere başta olmak üzere gayrimenkul fiyatlarının şişirilmesinden kaynaklanan balonlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Emlak fiyatlarının artması sonucunda emlak sahipleri kendilerini daha zenginleşmiş hissedip borçlanması harcamalarını da arttırmalarına neden olmuştur. Bu durum ekonomiye canlılık getirirken emlak fiyatlarının daha da fazla artışına neden olmuştur. Daha sonra ise bu gayrimenkullerin günün birinde daha yüksek bedelle satılabileceği varsayımının gerçekleşmeyeceği anlaşılınca fiyatlar düşmeye ve balon sönmeye başlamıştır (Eğilmez, 2013: 27).

Diğer yandan ABD’de yaşanan bu olay yalnızca fiyat balonu değildi. Aynı zamanda ev miktarı balonu da söz konusuydu. Nüfusun azaldığı bir çok bölgede yeni inşa edilen ev miktarı da artmıştır (Bonner veRajiva, 2007: 270).

Bu nedenle sanal fiyat sorununun sadece fiyatlarla ilgili bir sorun olmadığı ve fiyatların dolaylı etkisiyle arz ve talep miktarı değişkenlerini de etkilediği vurgulanmalıdır.

Beklentiler bu çeşit balon (ya da köpüklerin) oluşmasında en önemli neden olmaktadır. Konut fiyatlarında olduğu gibi lale fiyatları da sürekli yükselmiş ve geleceğe yönelik yapılan sözleşmelerle bu artış eğilimi devam etmiştir.

Daha fazla kazanç sağlama beklentisi piyasanın arz ve talebini yönetenlerin “miyop” olmasına ve bir dönem sonra da yüksek düzeyde zararlar çıkmasına neden olmuştur. Diğer yandan makroekonomik olarak bu çılgınlığa katılmayanların da bir maliyet ödemek zorunda kalması ise yaşanan sorunun daha da büyümesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Aktif fiyatlarındaki köpüklerin özellikle borçlanma sonucu kaldıraç etkisiyle desteklediği dönemlerde ekonomi için zararlı olduğu gözlemlenmektedir. Köpüklerin ekonomi üzerindeki etkilerini, aktif fiyatlarındaki bu hareketlenmeyi aktif fiyatlarının aşırı artması ve köpüğün şişmesi, köpüğün (çoğunlukla ani bir şekilde) sönmesi ve aktif fiyatının durağan seyri olmak üzere üç ayrı döneme ayırarak incelemek mümkündür (Denktaş, 2009: 11).

Sanal fiyat sorunu ve ekonominin ortaya çıkışı bir bakış açısına göre, piyasa ekonomisinin özünde saklıdır ve ekonominin toplumsal yapıya hâkim olması ya da bu ikisi arasında ortaya çıkan bir ayrışma olmaktadır.

Polanyi, (1944: 19-20) bu durumu “her dönemde ve her toplumda piyasalar var olmasına rağmen, piyasa sisteminin varlığı daha farklı bir şeydir” diyerek açıklamaktadır. Bu sistemde ekonomik faaliyetler toplumun kontrolünden çıkıp kendi kurallarına göre işleyen piyasalarca yönlendirilmektedir.

Bu yoruma göre ekonomik faaliyetin tamamının değişim ilkesi doğrultusunda piyasa tarafından yönlendirilmesi ekonominin önce toplumdan kopmasına sonra da ona egemen olmasına yol açmaktadır. Günümüzde bu ayrışma özellikle finansal piyasaların kuralsızlık sorunu ile birlikte daha da derinleşmiştir.

Çünkü Wallerstein (1983:55)'in de vurguladığı gibi kapitalist "piyasa" aslında hiçbir zaman veri olmadığı gibi, değişmez değer de olmamıştır. Wallerstein'in bu vurgulaması modern piyasaların aslında kendi içinde yaşadığı bir soruna dikkat çekmektedir. Bu piyasalar doğal bir yasanın işleyişi sonucu ortaya çıkmamaktadır. Bu açıdan birçok krizin oluşmasında önemli olan "toksik varlıklar" olarak nitelenen iktisadi hastalık faktörleri, genetik özellikleri değiştirilmiş finansal araçlar olarak düşünülebilir.

Diğer yandan kamu politikalarının yaşanan krizlerin engellenebilmesi için önemi tekrar ortaya çıkmıştır. Düzenleme ve denetim faaliyetlerinin piyasaların "görünmez elinin" en önemli ikamesi olduğu son yaşanan krizde daha iyi anlaşılmıştır. Bu açıdan uygulanan yanlış politikaların da piyasadan kaynaklanmayan krizlere öncülük edebileceğine yönelik örnekler bulunmaktadır.

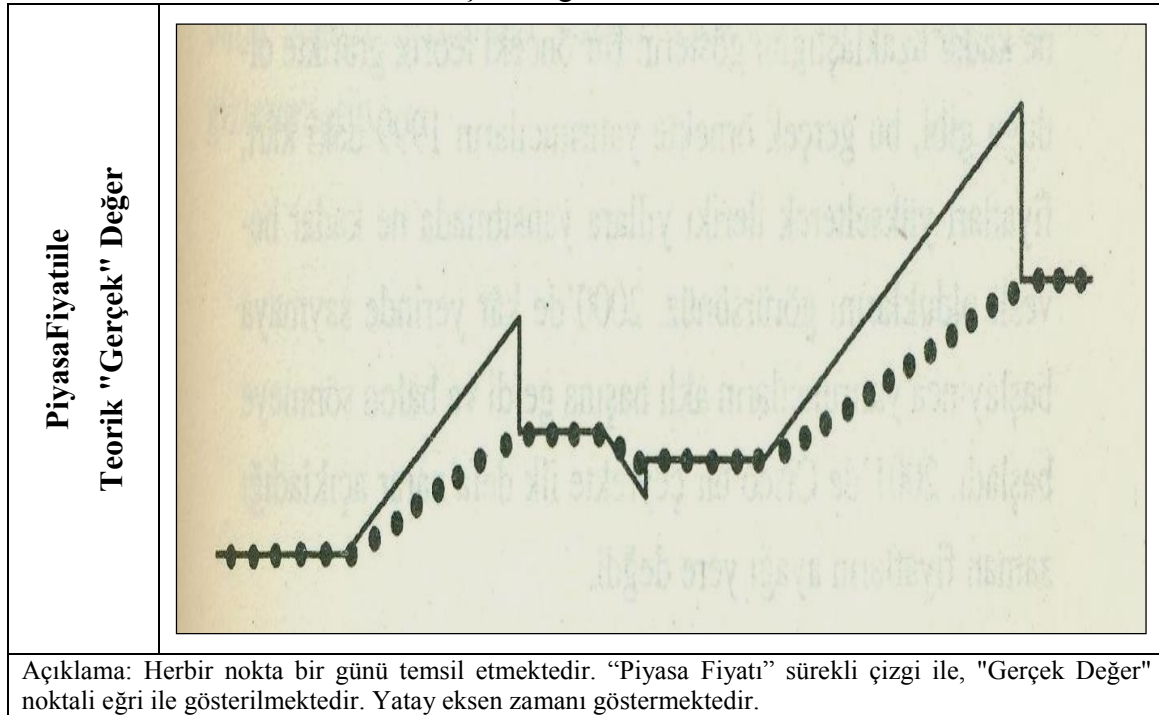
Bir anlamda; parasal iletim mekanizmasının bir bileşeni olan aktif fiyatları, bir yandan para politikasının reel ekonomiye iletimi açısından bir köprü fonksiyonu görmektedir. Dolayısıyla, istenen politika etkilerinin reel ekonomiye etkin yansımaları için vazgeçilmez unsurlardır. Fakat aynı iletim mekanizması; aktif fiyatlarında yaşanan köpük oluşumlarının, ekonomik birimlerin kararlarına manipülatif bir şekilde yansımaya neden olduğu noktada, ekonomiye zarar verme sınırına gelmektedir (Denktaş, 2009: 17).

Piyasa fiyatı ve gerçek fiyat arasındaki farklılığın ortaya çıkmasında beklentilerin önemini açıklayabilmek için Mandelbrot'un basit bir modelinden yola çıkılabilir. Mandelbrot (2007:729) tarımsal bir ürün olarak buğday örneği üzerinden iki kısımdan oluşan bir model oluşturarak beklentiler-fiyat ilişkisini açıklamaya çalışmıştır.

Bu modele göre piyasada oluşan fiyat ile teorik "gerçek" değeri arasındaki farklılığın oluşmasında yatırımcıların yanlış görüşe sahip olmaları öne çıkmaktadır.

Grafik 1'de açıklanan modele göre noktalı eğri hasat yaklaşırken ürünün teorik "gerçek" değerini gösterirken sürekli çizgi piyasa fiyatını göstermektedir.

Grafik 1: Mandelbrot'un Buğday Piyasası için Ele Aldığı Piyasa Fiyatı ile Teorik "Gerçek" Değer Arasındaki Farklılık

Kaynak: Mandelbrot, 2007:729

Grafik 1'e göre eğer hava bir günlüğüne güzel olursa daha bol hasatın habercisi olacağı için teorik değer az bir miktar düşmesi beklenir (Her güzel havanın fiyatları bir sent düşürdüğünü, her kötü havanın ise bir sent arttırdığı kabul edilirse). Havalarda kötü kaldığı sürece, daha kötü havanın kapıda olduğunu düşünen yatırımcılar

yüzünden fiyatlar artar ve gerçek değerinin üstüne çıkar. Hava durumundaki en ufak bir değişiklikte yatırımcılar hatalarını anlayarak fiyatı aşağı çeker (Hasat zamanı gerçek ve piyasa değeri bir noktada birleşecektir. Aksi durumda ürün hiçbir zaman el değiştiremez) (Mandelbrot, 2007: 729).

Mandelbrot'un beklentilere bağlı olarak ortaya çıkan (tarımsal bir ürün olarak buğday örneğini ele aldığı) sanal fiyat sorunu, modern ekonomilerde aktif varlık olarak düşünülebilecek çeşitli araçlarla bir karşılaştırması yapıldığında, Grafik 1'de gösterilen ayırışmadan çok daha keskin olacağı açıktır. Sanal ve gerçek değer arasındaki farklılaşmanın yükselmesi son yıllarda özellikle "saldırgan fon" olarak nitelendirilen hedge fonları öncülüğünde gerçekleşmektedir.

Diğer yandan bu finansal piyasanın en önemli özelliği bir buğday piyasasında olduğu gibi reel ekonomide üretilen ve karşılığı olan bir varlığı temsil etmekten uzak olmasıdır. Sonuçta üretilen bir varlık olmadığı için aslında değeri olmayan bir aracın varlığından söz edilebilir. Karşılıksız ekonominin değeri ise yüksek düzeyde bir meblağa sahip olmaktadır.

Erdoğan'ın (2010: 342) vurguladığı gibi bu saldırgan finansal yapının en güzel örneği olan hedge fonlarının yönettiği fon miktarı 1990'da 36 milyar dolarken 2004 yılı için 1 trilyon doların üzerine çıkmıştır.

3. SANAL FİYAT SORUNUNUN KIYMET, KRİZ VE KARARSIZLIK (3K) ETKİSİ

Sanal fiyat sorunu piyasalarda varlıkların gerçek değerinin belirlenmesi (kıymet belirsizliği), piyasa ajanların yanlış karar vermelerine neden olan ve gerçek dışı beklentilerin ortaya çıkma (kararsızlık sorunu) ve krizlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol üstlenmesi (kriz sorunu) açısından olumsuz sonuçlara sahip olmaktadır.

3.1. Kıymet (Değer) Sorunu

Varlık fiyatlarında değer sorununun ve bunun sonucunda piyasa sorunlarının ortaya çıkmasında gerçeğe uygun olmayan değerlendirme yapılmasının önemli payı bulunmaktadır. Muga (2010:3) gerçeğe uygun değer sorununun kısıtlı ve yetersiz bir bilgi ürettiğine dikkat çekerken, düzenleyici ve denetleyici kuruluşların muhasebe standartlarının güvenilirliğini de test etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle 2005 yılından bu yana muhasebe standartları arasında finansal araçların değerlerinin "fair-value" (gerçeğe uygun değer; makul değer) ile "mark-to-market" (pazar değeri) açıklanması zorunluluğu bu tartışmaların temelini oluşturmaktadır.

1929 küresel krizi öncesinde 18 ay gibi kısa bir süre içinde ABD hisse senetleri piyasasında yaşanan fiyat artışı, değer yasası ihlali için güzel bir örnek olmaktadır. Bu süreçte özellikle bazı senetlerdeki fiyat artışları oldukça yüksek olmuştur (Denktaş, 2009: 131) (Tablo 1).

Tablo 1 : 3 Mart 1928 – 3 Eylül 1929 Döneminde New York Borsası'nda Belirli Hisse Senetlerinin Değer Değişimi

Şirket	3 Mart 1928 - Piyasa Fiyatı [USD]	3 Eylül 1929 - Piyasa Fiyatı [USD]	18 Ayda Yaşanan Fiyat Artışı [%]
American Telephone And Telegraph	179,50	335,63	87
Bethlehem Steel	56,88	140,38	147
General Electric	128,75	396,25	208
Montgomery Ward	132,75	466,5	251
National Cash Register	50,75	127,5	151
Radio Corporation of America	94,5	505	434

Kaynak: Denktaş, 2009: 131

Değer yasasının ihlali aktif varlıklar içinde özellikle hisse senedi piyasasında oldukça sık karşılaşılan bir durum olmaktadır. Bu piyasada fiyat-değer ilişkisi birbirinden oldukça kopuktur ve çalkantılı dönemlerde piyasa tepkisi en hızlı ve yüksek olmaktadır. Bu nedenle küresel krizlerin gelişme/yayıma ortamı olarak çoğu zaman bu piyasalar olmaktadır.

Greau (2007:140)'nun da vurguladığı gibi hisse senetleri ne üretilir ne tüketilir; dolayısıyla ne imalat fiyatları vardır ne de aktörlerin psikolojisinin beslediği değer kazanma umudundan başka kullanım değerleri. Dolayısıyla onların kotaları teorik olarak sonsuz oranlar içinde değişebilir. Gerçekte, fiyatı saptayan satıcı

değil alıcıdır. Alıcının doğal eğilimi yüksek fiyata satın almaktır çünkü alıcısı olduğu hissenin rayicinin yükseldiğini göremezse iktisap eden olarak davranmaz. Böylece borsa, yapı olarak, mali bir balonu oluşturma riski içerir ve sonuç olarak da toplam senet değerinin sonradan çökme risk görülür.

3.2. Kararsızlık Etkisi

Sanal fiyat sorunu ayrıca piyasadaki karar verme mekanizmasının aşınmasına neden olmaktadır. İktisadi ajanlar artık sağlıklı karar veremedikleri gibi, “görünmez el” in o becerikli ve kendine güvenen, aldığı kararlarla piyasayı yönlendirebilen gücünün de ortadan kaybolmasına katkı sağlamaktadır. Bunun sonucunda piyasa davranışlarının açıklanabilmesi gittikçe zorlaşmakta ve bu konuda model arayışları günümüzde en popüler çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, piyasa davranışlarını açıklamak amacıyla geliştirilen yaygın rasyonel davranış modelleri piyasaların işleyişini açıklamaktan uzaktır. 1980’li yılların sonlarından itibaren güçlenmeye başlayan davranışsal iktisat, nöro iktisat, ekonofizik ve deneysel iktisat kökenli çalışmalar, Ortodoks finansın olasılık yasalarına aykırı piyasa gözlemlerinin olası kaynaklarını açıklayabilmede yardımcı olmak için kullanılmaya çalışılmaktadır (Çelebi,2009:1).

Ancak harcanan önemli çalışma yüküne ve emeğe rağmen tüm çabaların çok başarılı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Saros (1999: 58-63)’un da vurguladığı gibi klasik ekonomi teorisindeki “kusursuz bilgi” ve “denge” kavramı varsayımı eksik bir unsur taşımakta ve bu durum da ekonomik ajanların karar verme süreçlerinde tarafsız olmamaları durumunun modele katılmaması sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle finans piyasalarındaki katılımcılar önyargılıdır (ayrıca bu önyargının derecesinin ölçülmesi de zordur). Finans piyasalarındaki denge, beklentilerle sonuçların uyduğu bir durum olmakta ve bu dengeye aslında ulaşılması da zor olmaktadır (bu açıdan sadece -dengeye doğru mu yoksa ondan uzağa mı gidildiğinin belirlenmesi- söz konusu olabilmektedir). Denge bu anlamda katılımcıların görüşleriyle temel göstergeler arasındaki uyum olarak ta ifade edilebilir.

Bu boşluğu ise büyük ölçüde spekülörler doldurmaktadır. Bu açıdan “kararsızlık sorunu” finans kesiminde yeni istihdam alanlarının açılmasını desteklemekte ve spekülörler bir çeşit “terazi ayarı” yapan önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durum aynı zamanda, varlık piyasasında aracı maliyetlerinin artışına da neden olmaktadır.

Keynes’e göre spekülörler, bir yatırımın uzun dönemde ne kadar getiri sağlayacağını belirleyen temel ekonomik göstergelerle değil, kısa dönemde piyasa eğiliminin tahminiyle ilgilenmektedirler. Keynes bu anlamda kısa dönemde finansal yatırım davranışını “güzellik yarışması” benzetmesiyle açıklamaktadır. Bu bağlamda her yarışmacı kendisinin en güzel bulduğu kişi yerine çoğunluğun en beğendiği kişiyi oylamaktadır. Yani spekülörler,-finansal varlıkların gerçek piyasa değerini tahmin etmekten ziyade- piyasanın ortalama düşüncesini tahmin etmeyi ve piyasanın davranışını piyasadan daha iyi öngörmeyi amaçlamaktadır (Keynes 1936: 154-552’ten aktaran Işık 2010: 272).

Sonuçta sanal fiyat sorunu, belirsizlik ve kararsızlığa yol açmakta, piyasa açısından ise bir anlamda eksik bilgi sorunu ve maliyet artışına neden olmaktadır.

3.3. Krizlere Etkisi

Sanal ekonominin –ya da sanal değer sorununun- mikroekonomi alanını vurgulayan piyasa ajanları dışında en önemli maliyeti ise makroekonomik krizlerle ortaya çıkmaktadır. Sonuçta ekonomideki her kriz aynı zamanda yeni bir denge arayışı olmaktadır. Bozulan denge ise fiyatların gerçek olandan önemli düzeyde farklılaşması olarak görünür olmaktadır. Kriz sonucunda gerçek değeri yansıtmayan fiyat veya talep düzeyinin, normal düzeyine tekrar geri dönme arayışı ve tepkisi olarak değerlendirilebilir.

Spekülatif faaliyetler bu açıdan, iktisadi ajanların kararsızlık sorunundan aşırı fayda sağlama amacını taşıyabilir. Bu amacın gerçekleşebilmesi finansal güçleri ve bu anlamda finansal sermayenin bu amaç doğrultusunda kullanılmasına bağlı olacaktır.

Mazgit’e göre finansal işlemlerde spekülatif işlemlerin dört temel özelliğe sahip olduğu belirtilebilir. Öncelikle bu işlemler risklidir. İkincisi, bu işlemlerin yapılmasının amacı olarak aktif fiyatlarında önceden öngörülen bir değişimle bağlantılı olarak değer artışının ortaya çıkması umudu önemli rol oynamaktadır. Bir diğeri ise bu işlemlerin ekonominin reel alanında doğrudan bir karşılıklarının olmamasıdır. Sonuncusu ise bu işlemlerin sıklıkla krediyle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu sonuncusu aynı zamanda kaldıraç etkisini ortaya çıkartmaya yarayan spekülörler tarafından ödünç alınmış sermayeye bağlıdır (Miotti ve Plihon, 2001’den aktaran Mazgit, 2007)

Yeldan ise (2008), 2007 krizini değerlendirirken küresel iktisat politikalarında yalnızca reel piyasalardaki fiyat sorununa odaklanılmasının bu krizde önemli bir payı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü “döviz ve diğer menkul kıymet piyasalarında istikrar sağlamadan, sadece fiyat istikrarını sağlamış olmanın makro ekonomik istikrarı sağlamaya yetmeyeceği” günümüzde özellikle önemlidir. Sonuçta küresel krizin ana unsurları, ürün piyasalarındaki enflasyonist baskılardan değil, finansal varlıkların değerlerindeki şişkinlik ve istikrarsızlıktan kaynaklanmaktadır.

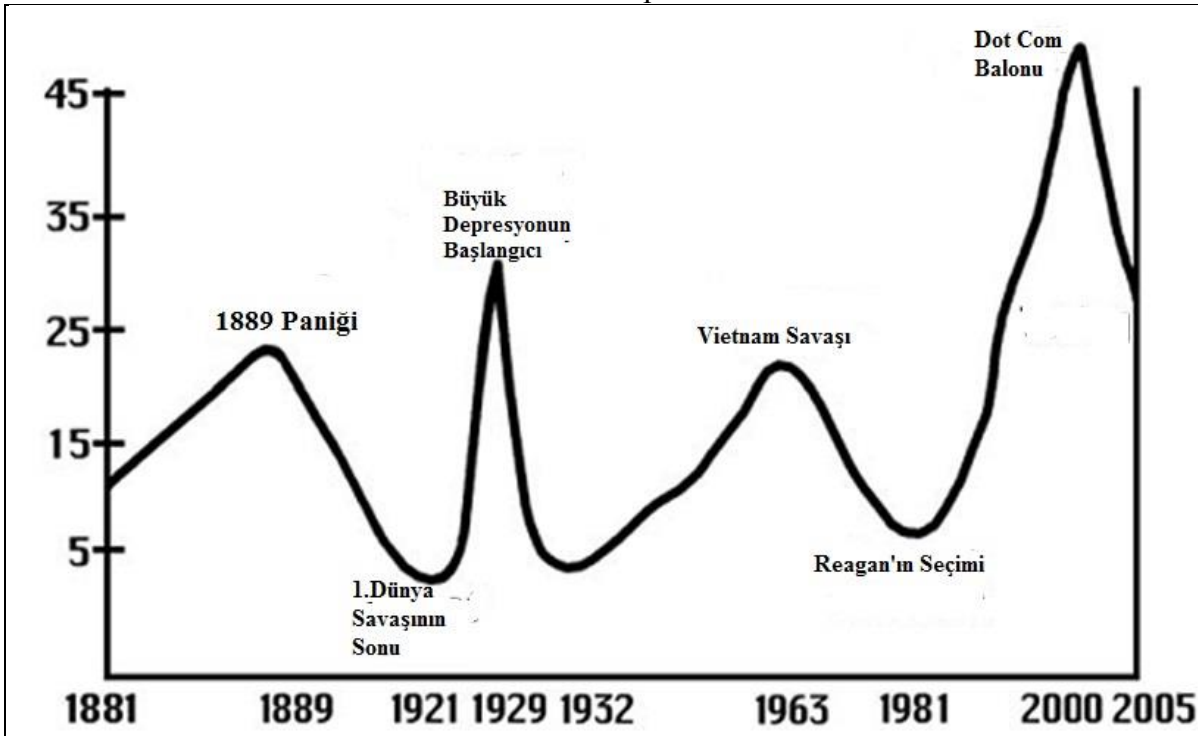
Husson (2008)'un da vurguladığı gibi spekülasyon faaliyetlerinde yola çıkış noktası, azami kârlılık arayışında önemli miktardaki bir “serbest” sermayeler kitlesinin mevcut olmasıdır. Bu serbest sermaye kitlesinin oluşmasında ve hareket bağımsızlığında özellikle para, maliye ve ücret politikaları önemli bir rol oynamaktadır. Husson bu serbest sermaye kitlesinin önemini şu şekilde vurgulamaktadır.

.....Dönemsel olarak, bu sermayeler yeni bir damar [kâr kaynağı] keşfederler ve “kendini-gerçekleştiren kehanetlerden beslenen delicesine bir coşku başlatırlar. En fazla getiri sağlayacak gibi görünen varlığın başına üşüşerek bu varlığın fiyatı yükseltilir. Bu serbest sermayelerin sürekli oluşmasında ilk kaynak, bizzat kendisi de ikili bir hareketin – bir taraftan ücretlerin genelleşmiş gerilemesiyle diğer taraftan kâr oranının düzeliş eski haline gelmesine karşın birikim oranının durgun seyri hatta gerilemesinin – sonucu olan biriktirilmemiş kârın eğilimsel artışıdır.

Tarihsel olarak yaşanan büyük krizler göz önüne alındığında, ekonominin sanallaşma düzeyinin bir parametresi (ya da göstergesi) olarak ele alınabilecek F/K (Hisse Senedi Fiyatı/ Şirket Kazancı) oranlarında ortaya çıkan dalgalanmalar, büyük ölçüde Husson'un vurguladığı reel-finansal ekonominin ayrışmasının en güçlü kanıtı olmaktadır.

Grafik 2, ABD'de S&P CompositeIndex'inin, F/K (Hisse Senedi Fiyatı/ Şirket Kazancı) oranlarının 1881-2005 yılları arasında uzun bir dönem için değişimini göstermektedir. Bu dönem içinde ortaya çıkan depresyonlar öncesinde bu oranın yüksekliği dikkat çekmektedir. Tarihsel olarak bu oranın ortalaması ABD'de S&P CompositeIndexi için yaklaşık olarak 14 olmuştur. Yani hisse senedi fiyatları genel olarak şirket kazançlarının 14 katıdır. 2007 krizi öncesinde bu oran 25 civarındadır.

Grafik 2: ABD'de S&P CompositeIndex'inin F/K Oranları

Kaynak: Wiedemer ve vd, 2006 : 47

Diğer yandan son büyük küresel krizde görüldüğü gibi küresel likidite fazlasının (krizin temel nedeni olarak görülmektedir) yetersiz finansal düzenlemelerin olduğu bir ortamda varlık fiyatlarında oluşturduğu balonlar spekülasyon faaliyetlerinin artmasına yol açarken, tüketiciler de klasik iktisadın ‘rasyonel insanı’ olmadıklarını davranışlarıyla göstermişlerdir. Sermaye birikiminin kârlılığı azaltarak yeniden üretimi olanaksız kılması, yani

kâr haddinin azalma eğiliminin kapitalist krizleri doğurması bu açıdan öncelikle vurgulanmalıdır (Tonak, 2009: 31).

Krizin derinleşmesinde kuşkusuz en önemli pay bazı çağdaş finansal araçlardır. Bunun nedeni yeni finansal araçların pek çok noktada bilgi asimetrisine sahip olmasıdır. Öncelikle (çoğu zaman karşılığı olmayan veya riskli olan ve bu açıdan bir sanal ekonomi ögesi olan) alacakların tekrar borç verme unsuru haline dönüştürüldüğü CDO'ların (teminatlandırılmış borç yükümlülükleri) hazırlanması aşamasında seçilen sözleşmeler kâğıt üzerindeki bilgilere dayanılarak seçilmekte, yani borçlunun durumunun o zamana kadar değişip değişmediği kontrol edilmemektedir. CDO'nun ihraç edilmesiyle sözleşmelere ait tüm riskler alıcıya geçmektedir fakat alıcı yüklendiği risk hakkında bilgi sahibi olamamaktadır (Kuşgözoğlu, 2010:73).

CDO örneğinde olduğu gibi modern ekonomilerde finansal piyasaların bu şekilde hormonlu olarak büyütülmesi, reel ekonomide esas araç olarak kullanılacak tasarrufların etkinliğiyle arzu edilen gelişmeleri sağlama amacıyla çelişmektedir. Bunun sonucunda tüketim kanalı, gelirin bir fonksiyonu olmaktan uzaklaşarak, borçlanma ile finansmanı sağlanan bir makroekonomik denkleme dönüşmektedir.

Bu araçlarla ilgili bir diğer sorun fiyatlarının tespitidir. Dolayısıyla bu kıymetleri alan kişiler kıymetin gerçek fiyatı hakkında bilgi sahibi olamamakta, sadece varlığın ileride daha değerli olacağı beklentisiyle hareket etmektedirler (Kuşgözoğlu, 2010:73).

Bu açıdan “sanal ekonomi” olarak vurguladığımız gerçek fiyatlamamanın yapılamaması, piyasaların iletişim dilinin bozulmasına ve aynı zamanda iktisadi ajanlar arasındaki karşılıklı anlama kapasitesi düzeyinin azalmasına neden olmaktadır. Bir piyasada/ekonomide ne konuşulduğu bilinmiyorsa, geleceğe yönelik ortaya çıkacak sonuçların da önceden tahmin edilemeyeceği açıktır. Bu durumda krizlerin önceden saptanabilmesi açısından diğer göstergelere bakmadan sadece bu sanal ekonomi boyutuyla ele alınması bile tahmin edilmesi açısından katkı sağlayacaktır.

4. SONUÇ

Sanal fiyat sorunu (aynı zamanda ekonominin sanallaşması) fiyat mekanizmasının görevini yapamaması ve bir anlamda iktisadi ajanlara ilettiği bilginin gerçek olandan farklılaşması olmaktadır. Bunun sonucunda bu sorun piyasa dengesizliğine vurgu yapmakta ve piyasalarda bir denge unsuru olarak kendisine çok fazla gönderme yapılan “görünmez el”in etkinliğinin kaybolmasına neden olmaktadır.

Bu açıdan aktif varlıklar olarak ifade edilen ve değer sorunu açısından öne çıkan bazı araçlar ekonominin sanallaşması sorununda hem aktif bir rol oynamakta hem de sanal fiyat sorununun piyasa mekanizmasına çeşitli araçlarla yayılmasında etkili olmaktadır.

Modern ekonomilerde sanal fiyat sorunu daha önemli bir konumda yer almaktadır. Çünkü finansal ekonominin reel ekonomiye göre daha fazla öne çıkması, “para”nın (ve onun yerini tutan çeşitli finansal araçların) bir ekonomide sahip olduğu fonksiyonu açısından yeniden tanımlanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Para öncelikle bir değişim aracı olma dışında günümüzde spekülasyon faaliyetleri için kullanılan bir sanal ekonomi aracı olmuştur.

Günümüzde yoğunlaşan finansal krizler bu açıdan, ekonominin sanallaşması sorunuyla birçok açıdan ilişki kanallarına sahiptir. Bu durum aynı zamanda değer yasasının ihlal edilmesi olarak değerlendirilmekte ve yaşanan birçok krizde ve piyasaların etkin çalış(a)mamasında değer kavramında ortaya çıkan bu belirsizliklerin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Bu açıdan fiyat balonları, (fiyatlardaki oynaklığı ifade eden) volatilité, ters seçim ve asimetrik bilgi sorunu vb kavramlar sanal fiyat sorunuyla ilişkili olmaktadır. Bunların içinde özellikle aktif varlıklarda ortaya çıkan değer sorunu vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Arslan, M. (2010), “Küresel Keynesçilik ve Küresel Ekonomik Kriz” Ege Akademik Bakış Dergisi Cilt: 10 . Sayı: 4.Ekim 2010 ss. 1231 – 1244

Bonner, W and Rajiva L. (2007), “Mobs, Messiahs, And Markets”, Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. s.269

Celebi, A (2009), “Zaman ve Spekülasyon” Yayınlanmamış Doktora Tezi

Denktaş, E. (2009), “Aktif Fiyatları, Köpükler ve Optimal Para Politikası Tepkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi

- Eğilmez,M. (2009), Küresel Finans Krizi, 5. b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emiroğlu K.; Danişoğlu B ve Berberoğlu B. (2006), “Ekonomi Sözlüğü” , Bilim ve Sanat yayınları, Ankara
- Greau, J L (2007) “Kapitalizmin Geleceği”, cev: Işık Ergüden, Dost Kitabevi, Ankara
- Husson M. (2008), “Le capitalismetoxique”, çev: Osman BinatlıErişim:hussonet.free.fr/toxicap.pdf, (et:12.07.2016)
- Işık, S.(2010), “Para,Finans ve Kriz:PostKeynesyen Yaklaşım”, Palme Yayıncılık 2.Baskı Ankara
- Kuşgözoğlu, S (2010),“2008 Finansal Krizinin Çıkışında Asimetrik Bilgi Sorununun İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi
- Magdoff, F ve Yates, M. D. (2009), “Ekonomik Krizin ABC’si: Emegiyle Geçinenlerin Bilmesi Gerekenler”, çev. A. Kırmızıgül, Ankara: Epos Yayınları.
- Mandelbrot,B (2005), “Finans Piyasalarında Saklı Düzen”, Güncel Yayıncılık
- Mazgit İ. (2007) “Sermaya Piyasalarında Spekülasyon: Tarihin Tekerrürü” Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ekim, 2007, ISSN 1307-7112, ss.5-14
- Mugan, Ş (2010) “Gerçeğe Uygun Değer ve Kriz: Tartışmalı İlişki”, ODTÜ Yayınları WorkingPaper No. 2010-01
- Polanyi, Karl (1944), Büyük Dönüşüm 6.Baskı İletişim Yayınları, İstanbul.
- Saros, G.(1999), “Küresel Kapitalizm Krizde”, cev:Gülden Şen Sabah Kitapları istanbul
- Tonak, Ahmet E. (2009). “Krizi Anlarken” Çalışma ve Toplum Dergisi (2009:1), ss. 29-44.
- Wallerstein,Immanuel (1983), Tarihsel Kapitalizm Metis Yayınları, İstanbul.
- Wiedemer, J; Wiedemer, A ve andSpitzer, C (2006) “America’sBubbleEconomy: Profit WhenItPops”, Publishedby John Wiley&Sons, Inc.,Hoboken, New Jersey, ISBN: 978-0-470-65381-4
- Yeldan, E. (2008), “Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007 Krizi” Türkiye Ekonomi Kurumu Bunalım Çalıştayı, 2008/6, <http://www.tek.org.tr> Aralık, 2008, (et:12.07.2016)